

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора,

члена-кореспондента НАН України,

директора ДУ «Інститут Івана Франка НАН України»

Євгена Казимировича Нахліка

на дисертацію Людмили Вікторівни Скорини

«“Гомін і відгомін”: дискурс інтертекстуальності

в українській літературі 1920-х років»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

зі спеціальностей 10.01.01 – українська література,

10.01.05 – порівняльне літературознавство

(Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2 грудня 2019 р.)

Докторська дисертація Людмили Вікторівни Скорини є першим дослідженням української літератури 1920-х років у наддніпрянській (радянській) Україні в аспекті інтертекстуальности, і цим визначається безперечна **наукова новизна** поданої до захисту праці. Її **актуальність** зумовлена як доцільністю осмислити з погляду інтертекстуальности зазначений пласт нашої літератури, так і потребою узагальнити теоретичні напрацювання зарубіжних та вітчизняних інтертекстологів, простежити дотеперішню історію інтертекстуальних студій в Україні та підсумувати їхні здобутки.

У першому підрозділі **першого (теоретичного) розділу «Концептуальні засади дослідження інтертекстуальності»** зроблено докладний огляд праць і ретельно висвітлено внесок у теорію інтертекстуальности її провідних західних зчинателів та фундаторів: французьких – Юлії Крістевої (с. 14–18), Ролана Барта (с. 18–21), Жака Дерріди (с. 21–23), Жерара Жанетта (с. 23–26), Люсієна Делленбаха (с. 29), Мішеля (Майкла) Ріффатерра (с. 32–37), Наталі П'єре-Гро (с. 46–48), швейцарського професора Лорана Женні (с. 26–28), бразильської літературознавиці Лейли Перрон-Муазес (с. 28–29), американських філологів Гарольда Блума (с. 29–31), Джонатана Каллера (с. 31–32) та ін. (с. 44–46), німецьких компаративістів Манфреда Пфістера (с. 38–39), Ульріха Бройха (с. 39–40), Ренате Лахманн (с. 40–43) та ін. (с. 40, 43–44).

Так само уважно викладено пов’язані з інтертекстуальністю теоретичні погляди репрезентантів тартусько-московської семіотичної школи Юрія Лотмана (с. 49–53) і Пеетера Торопа (с. 53–54), російсько-німецького філолога Ігоря Смирнова (с. 54–56), російського дослідника інтертекстуальности й постмодернізму Іллі Ільїна (с. 56–57), репрезентантки лінгвостилістичного напряму в російській інтертекстології Ірини Арнольд (с. 56–57), російсько-

американських філологів Михайла Ямпольського (с. 57–59), Бориса Гаспарова (с. 59), російських інтертекстологинь Наталії Фатеєвої (с. 59–60) та Наталі Кузьміної (с. 60–62). Значну увагу приділено й аналітичному реферуванню праць польських інтертекстологів – Міхала Гловінського (с. 62–64), Генрика Маркевича (с. 64–65), Едварда Касперського (с. 65–67), Ришарда Нича (с. 67–68), Станіслава Бальбуса (с. 68–69), Зоф’ї Мітосек (с. 69–70).

Задля цього в роботі опрацьовано величезну кількість теоретичної та методологічної літератури українською, російською, польською, англійською, німецькою та французькою мовами.

Значно докладніше в дисертації розглянуто майже 25-річну історію української інтертекстології, і в такій повноті й у такому сумлінному вдумливому заглибленні це зроблено вперше. Вражає величезна кількість українських інтертекстологічних праць, які стали об’єктом дисертаційного огляду: понад 400 статей, 49 дисертацій, 18 монографій, 3 навчальні посібники. Щоправда, незрозуміло, за якими критеріями зроблено поділ розвитку українських інтертекстуальних студій на три етапи: *перший* (1995–2002 рр.) – «засвоєння й популяризування теорій зарубіжних учених» (с. 6 автореферату, ширше – с. 71–74 монографії); *другий* (2003–2008 рр.), який вирізняється «кількісно і якісно» («зростає кількість досліджень на матеріалі української літератури», с. 6–7 автореферату, ширше – с. 74–81 монографії); *третій* етап (від 2009 р. – донині), здобутки якого «пов’язані з розширенням дослідницького поля, спробами створення ефективної методології інтертекстуального аналізу» (с. 7 автореферату, ширше – с. 81–85 монографії). Не вмотивовано, на підставі яких публікацій, їхніх, слід би гадати, нових якостей межами між етапами визнано 2002/2003 і 2008/2009 рр. Чому саме від 2003 р. починається другий етап, а від 2009-го – третій?

Як позитивне, варто підкреслити: Людмила Скорина не просто перелічує провідних у світовій інтертекстології дослідників (французьких, американських, німецьких, російських, польських, українських та ін.), а й розкриває їхні теоретичні погляди та концепції. Завдяки цьому в дисертації чітко з’ясовано відмінності між компаративістикою (порівняльним літературознавством), теорією впливів, «теорією джерел» і теорією інтертекстуальності (с. 94–97), інтертекстуальними перегуками та збігами заголовкових формул (с. 102), витлумачено історію появи і значення багатьох інтертекстуальних термінопонять, як ось власне інтертекстуальність, інтертекстуальні студії, інтертекстуальний метод (с. 94), інтертекст (с. 103–105), інтертекстуальне вкраплення або інтертекстема (с. 105–107, 109), інтертекстуальне поле (с. 103,

107–109), інтертекстуальний простір (с. 103, 109–113), автотекстуальність (с. 29, 122) тощо. Обліковано різні терміни на позначення творів, із яких запозичуються інтертекстеми (текст-джерело, текст-донор, прототекст, передтекст, претекст, опорний текст, текст-асоціат), і творів, у які інтегруються інтертекстеми (текст-реципієнт, вторинний текст, метатекст) (с. 109). Простежено термінопоняття семантичного поля інтертекстуального простору, власне, текстів-донорів (ядерні тексти, прецедентні тексти, «слабкі» тексти, с. 111–113).

Варто також відзначити, що для дисерантки характерним є високий рівень усвідомлення значення дуже й дуже багатьох термінопонять, які стосуються інтертекстуальності. Для вияснення їх дослідниця з'ясовує їхню історію (виникнення, розвиток, функціонування в різних значеннях та з різними конотаціями) і наводить різні дефініції. У всіх випадках власного терміновжитку дисерантка чітко означує, які терміни є базовими, ужитковими в її дослідженні, а в разі різного тлумачення їх серед науковців зазначає, у якому розумінні вона сама використовує те чи те термінопоняття. Це дає змогу й читачам ясно усвідомлювати, який зміст укладається у теорії й практиці інтертекстології у те чи те поняття, а особливо ті конотації, з якими вживає їх дисерантка.

У першому підрозділі другого розділу «**Типи й форми інтертекстуальності в українському письменстві 1920-х років**» викладено спроби систематики й класифікації інтертекстуальних елементів італійського дослідника Джана Б'яджо Конте, словацького дослідника Антона Поповича, уже згаданих Пеетера Торопа, Ролана Женні (с. 115–117), а особливо Жерара Жанетта, чия п'ятичленна класифікація (інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність, архітекстуальність) стала найпоширенішою серед прихильників інтертекстуальної методології (с. 117–118). У цьому ж ряді – й огляд таксономії інтертекстуальності у працях також вище згаданих Манфреда Пфістера й Ульріха Бройха, Наталі П'єге-Гро, а ще російських дослідників Наталії Фатєєвої, Ніколая Васильєва, Василія Москвіна, українських інтертекстологів Наталії Корабльової, Мар'яни Шаповал і Ганни Віват (с. 118–121). До речі, французька дослідниця Наталі П'єге-Гро фігурує в монографії Людмили Скорини то як П'єге-Гро (с. 46–48), то як П'єге-Гро (с. 46, 47, 118), П'єге-Гро (с. 46–48). Варто було б уніфікувати відтворення її прізвища українською мовою як П'єге-Гро, відповідно до вимови у французькому оригіналі: Nathalie Piégay-Gros.

За основу своєї «базової таксономії» дисерантка взяла класифікацію Жерара Жанетта, щоправда, обґрунтовано й, на мою думку, слушно вилучивши з неї метатекстуальність та архітекстуальність і зосередившись на виявленні в

українській літературі радянської України інтертекстем, пов'язаних із власне інтертекстуальністю, паратекстуальністю і гіпертекстуальністю (с. 121–122).

Тож у другому підрозділі другого розділу монографії у теоретичному аспекті детально висвітлено конкретні вияви «власне інтертекстуальності» – такі термінопоняття, як цитата (с. 123–129), аллюзія (с. 129–132), ремінісценція (с. 132–141), центон (с. 141–143), plagiat (с. 143–147), запозичення прийому (с. 147–151), запозичення образу (с. 151–153).

За словами Людмили Скорини, в її «студії взяте за основу тлумачення ремінісценції як форми інтертекстуальності, що вказує на зв'язок твору із позатекстовою дійсністю (історією, культурою, біографією автора)»; мало того, дисерантці «видаеться за доцільне обмежитися рефлексіями про історичні ремінісценції, оскільки вони більшою мірою (аніж культурні й біографічні) відзеркалюють ідеологічний “мікроклімат” доби, процес формування радянської міфології» (с. 134). Натомість я в своїй практиці інтертекстуальних досліджень дотримуюсь інакшого трактування інтертекстуального поняття *ремінісценції*, розуміючи під ним усвідомлене або неусвідомлене автором вкраплення в текст-реципієнт трансформованих «уламків» з тексту-донора, і вживаю також термінопоняття *алюзійні ремінісценції*, у якому поєднано значення неточного відтворення чужого тексту з натяком на нього. Проте дисерантка має право на вибір і вжиток поняття ремінісценції в такому тлумаченні, яке вважає за доцільне (то більше, що в обраному нею варіанті воно вже функціонує), хоча мені видається, що в такому розумінні поняття ремінісценції підпадає під поняття *алюзії* (натяку на певну історичну, культурну чи біографічну реалію, зокрема позатекстову).

Як приклад *історичної ремінісценції* – апеляції до Богдана Хмельницького – дисерантка наводить згадку про колишню славу у побутовій комедії «Рожеве павутиння» Якова Мамонтова: «Не в такому ярмі ходили, а махнув булавою батько Богдан – і загула, загомоніла козацька воля!» (с. 134). Варто зауважити, що в цьому висловлюванні у фразі «загула, загомоніла козацька воля» вчуваються й семантичні аллюзії: 1) на народну козацьку пісню про військовий похід «Гей (Ой) гук, мати, гук», де є такі рядки: «Гей гук, мати, гук, / Де козаки йдуть! / <...> / Куди вони йдуть, / Там бори гудуть: / Поперед себе ворогів лихих / Облавою пруть...», і 2) на Шевченкове уславлення Коліївщини в «Гайдамаках»: «Гомоніла Україна, / Довго гомоніла <...>».

Так само докладно розкрито в монографії значення виявів *паратекстуальності* – заголовків (с. 154–175), епіграфів (с. 175–185), присвят (с. 185–197), а також виявів *гіпертекстуальності* – транспозиції (с. 199–245) у

таких її різновидах, як парафраз (с. 201–203), вільний переклад (с. 203–205), переспів (с. 205–208), міжродові транспозиції (с. 208–215), далі окремо розглянуто ще такі вияви гіпертекстуальності, як пародія (с. 216–228), травестія (с. 228–238) і пастиш (с. 238–245). Викладаючи суть усіх цих термінопонять, дисерантка в другому розділі після кожної теоретичної довідки про них ілюструє їх прикладами з українського наддніпрянського письменства 1920-х років, наводячи й кількісні показники. Таким чином, постає строката картина численних виявів у тодішній літературі Наддніпрянської України різних інтертекстем. Варто уточнити, що **об'єктом розгляду в дисертації** є лише українська наддніпрянська література 1920-х років, тобто майже всуціль література радянської України – УСРР, яка існувала від 10 березня 1919 р., хоча частково дослідницький погляд звернений і на окремі твори 1918–1919 рр. (наприклад, П. Тичини), створені не за обставин панування більшовицько-радянського режиму.

Людмила Скорина глибоко розібралася в теорії та термінології інтертекстуальності, і це сприяло високому теоретичному, а завдяки цьому – й історико-літературному рівневі винесеної на захист роботи. Ці теоретичні напрацювання дисерантки (вдумливі реферування та ілюстрування власними прикладами), поза сумнівом, добре прислужаться новим дослідникам і викладачам інтертекстуальності.

Справді, маємо *перше дослідження*, в якому системно простежено, осмислено й підсумовано історію, етапи й здобутки зарубіжної та української інтертекстології, освоєння у вітчизняному літературознавстві інтертекстології західної, а до того ж з'ясовано низку ключових теоретичних питань, пов'язаних зі специфікою і прерогативами інтертекстуальності, а також перелічених вище термінопонять. У такому обсязі, з такою ретельністю, проникливістю, систематизацією й чіткістю викладу все це зроблено вперше. У цьому безперечна **теоретико-літературна новизна дослідження**, а конкретніше – новизна саме в галузі порівняльного літературознавства.

Наступні розділи дисертації побудовані відповідно до визначення репертуару «ядерних» і «прецедентних» текстів української наддніпрянської літератури 1920-х років, яке є одним із магістральних завдань дисертації (с. 247). У третьому розділі «**Біблійний дискурс в українській літературі доби “червоного ренесансу”**» розглядаються різні форми рецепції Біблії, котра, як з'ясувала дисерантка в ході свого дослідження, була «ключовим прототекстом для письменників доби “розстріляного відродження”» (с. 247). У їхніх творах трапляються з «ядерного» біблійного тексту старозавітні й новозавітні епіграфи

та внутрішньотекстові цитати (с. 249–271), особливо часто – алюзії різних типів та з різними функціями (с. 271–334) і значно рідше – гіпертекстуальні вияви: тематично різні – від еротики до ідеологізування – трансформації (зокрема пародіювання і travestuvanня) та імітації (стилізації), а також навіть гібридні форми (с. 334–355).

Людмила Скорина не лише маркує біблійні інтертекстеми, а й простежує «авторські трансформації» цитат (с. 264), виявляючи «широке коло трансформаційних моделей та їхнє специфічне функціональне навантаження» (с. 265). «Трансформовані біблійні цитати» (відмінні від «автентичних») дисертантка поділяє на дві підгрупи: перша – зі «структурними» трансформаціями, друга – із «семантичними» (с. 265). До «структурних» заличує 1) скорочені цитати з «ущільненням» думки (с. 265–266), 2) цитати із заміною одного компонента претексту іншим і 3) контамінації (с. 266). Серед групи «семантичних трансформацій» розрізняє: 1) «“привласнення” біблійного висловлювання, застосування його до власних життєвих колізій» (с. 267–268); 2) «семантично значиму заміну одного з компонентів цитати іншим» (с. 268), що є, за спостереженням дисертантки, «одною з найпоширеніших моделей трансформації прототексту» (с. 268); 3) «розширення біблійної цитати власним висловлюванням, що здебільшого надає їй бурлескногозвучання» (с. 268–269); 4) «перекручення персонажем претексту», завдяки чому автор підкреслює його невігластво (с. 269); 5) цілковите переструктурування біблійного висловлювання, через що його сенс змінюється на протилежний (с. 269). Не оминула увагою дисертантка й таке цікаве інтертекстуальне явище, як так звані *апокрифічні цитати*, тобто несправжні, коли персонажі волею автора видають банальні фрази за біблійні вислови, як ось у «кооперативних комедіях» Івана Кочерги «Навчила доля, де шлях до волі» і «Натура й культура» (с. 269–270).

Чи не найцікавіший підрозділ – «3.2. Типи й функції біблійних алюзій у літературному комунікативному просторі» (с. 271–334). Він один з найбагатших на інтертекстеми (адже біблійних алюзій величезна кількість, за підрахунками дисертантки – 473, що майже в сім разів перевищує кількість біблійних цитат, які посідають друге місце, – їх 70, тоді як епіграфів – усього п'ять). Тому цей підрозділ – один з найдокладніше й найгрунтовніше опрацьованих у монографії. Дослідниця глибоко аналізує численні функціонально різні алюзії двох типів: перший – однослівні алюзії (переважно ономастичні – алюзивні антропоніми й топоніми, а також подієві); другий тип – текстові алюзії у формі словосполучок і неповних або усічених речень) (с. 271–334).

Уважно простежено в дисертації досить частотні аллюзивні варіації міту Каїна: Каїн-братовбивця, Каїн – великий злочинець, Каїн – вигнанець / утікач, «печать Каїна» (с. 276–279), знакові варіації аллюзивного антропоніма Мойсея, що, певно, сягають Франкового Мойсея з однайменної поеми. Так, у вірші М. Рильського «День» виявний традиційний образ Мойсея як «взірцевого державця», а у віршах П. Тичини – нота бене: 1919 р. – «І Бєлий, і Блок...», «Так любим спокій, любим сон...» проартикульовано сподівання на українського Мойсея (с. 289). Однак, за спостереженням дисертантки, «в українському письменстві 1920-х років аллюзивний антропонім Ісус Христос є найпоширенішою інтертекстемою <...>» (с. 297). Аллюзія на Христа фігурує як символ страждання, часто супроводжується супутніми інтертекстемами-концептами («Голгофа», «терновий вінець», «хресний шлях», «розп'яття», новозавітна «притча», «Тайна вечеря» тощо), тематичними блоками Різдва й Великодня, великодньою символікою, мотивом пошуку Христа, проте й редукується до учителя моральності, дивакуватого проповідника, одного з соціальних пророків, символу несправдженіх надій, а з іншого боку – виявнюються спроби переосмислити Христа як нового Месію, навіть революціонера, витворюється радянський (пролетарський) месіанський міт, а поряд із традиційною чи радикальною сакралізацією образу Спасителя з'являється його ступенева секуляризація і десакралізація (с. 297–324).

У четвертому розділі «Інтерексти класичного й модерного українського письменства в літературному процесі 1920-х років» з'ясовано виявність у тогочасному інтелектуальному просторі «червоного ренесансу» давньої української літератури (перший підрозділ, с. 358–370) і творчості трьох ключових постатей XIX – початку XX ст. – Гоголя (другий підрозділ «Микола Гоголь і проблеми конструювання химерного українського світу», с. 370–386), Шевченка (третій підрозділ «Боротьба за Тараса Шевченка: традиційні, модерні, радянські моделі “привласнення” класики», с. 386–439), Франка (четвертий підрозділ «Мислитель, Каменяр, Мойсей: літературна репутація Івана Франка», с. 439–451) і Тичини (п'ятий підрозділ «Поезія Павла Тичини як авторитетний прототекст і поле інтертекстуальної гри», с. 451–486). Старанно обліковано й проаналізовано конкретні вияви гоголівських інтертекстем – аллюзій, цитат, епіграфів, прецікаво й глибоко осмислено елементи гоголівського прототексту в повісті «Автомат» («Гнила Печериця») і романі «Славгород» Костя Гордієнка.

Скрупульозно заглибується дисертантка в численні інтертекстеми, похідні від Шевченкового «Кобзаря» – за її спостереженням, «ядерного» й назагал найпопулярнішого прототексту українського письменства доби «розстріляного відродження» (с. 386, 386): заголовки, епіграфи, присвяти,

цитати, алюзії (алюзивні антропоніми й вислови, «інтермедіальні» алюзії, згадки про «Кобзар» та окремі твори), а також транспозиції. Висвітлено синусоїду інтертекстуального освоєння феномена Шевченка серед футурристів: у віршованих памфлетах Михайля Семенка, Гео Шкурупія, Гео Коляди та ін. – від епатажного розриву, «повалення», десакралізації, іконоборства до модернізування й «реабілітації» (с. 393–401). За висновком Людмили Скорини, цитати (прецедентні вислови) з Шевченка, що їх дисерантка поділяє на вісім тематичних груп, здебільшого автентичні, але трапляються й частково змінені, відповідно до трьох інтертекстуальних стратегій: 1) модифікації форми слова, 2) заміни кількох компонентів прототексту, що не призводить до принципових змін семантики, 3) заміни семантично значливого елемента прототексту (с. 427–428).

Простеживши інтертекстуальну рецепцію Франка в наддніпрянській літературі 1920-х років (епіграфи, алюзії, цитати, присвяти, заголовки, концепти), дисерантка дійшла висновку, що в ній «фігурують три іпостасі І. Франка – мислитель, естет, талановитий поет, на якого мають узоруватися сучасники, Каменяр – борець із несправедливістю й визиском, Мойсей – духовний провідник (ця іпостась факультативна, адже роль батька нації традиційно належить Т. Шевченкові)» (с. 22 автореферату, с. 451 монографії). Вартим уваги є й таке спостереження дослідниці: «На противагу до офіційного дискурсу, що пропагував образ Франка-Каменяра, революціонера, атеїста й виявляв увагу до раннього періоду його творчості, письменників 1920-х більше приваблює зрілий Франко-мислитель (значна частина інтертекстем запозичена зі збірки «Semper tiro», поеми «Мойсей»)» (с. 22 автореферату, с. 441 монографії). А все ж мусимо визнати, що, незважаючи навіть на окремі цікаві неканонічні франківські інтертекстеми – в оповіданнях Олекси Слісаренка «Позолочене оливо», віршотворах М. Рильського 1923–1925 рр., його пізнішому вірші «Не пробуй з ковалем у кузні розмовлять», присвяченому «Пам'яті мудрого кovalя Якова Франка» (1929), поезіях Тодося Осьмачки, новелах Григорія Косинки, оповіданні Валер'яна Підмогильного, – сприйняття Франка в тогочасному письменстві радянської України було назагал поверховим, вибірковим, спрощеним, схематичним і незрідка навіть штампованим, підпорядкованим «п'єдесталізації Каменяра», поширенню радянської моделі його «культу» (с. 440).

Як переконливо з'ясувала дисерантка, інтертекстеми, закорінені в розмаїтій та універсальній творчості Тичини, який у тогочасному інтертекстуальному дискурсі поступався лише Шевченкові (с. 452), були

різноманітні: епіграфи, заголовки, присвяти, цитати, алюзії, транспозиції, пародії, шаржі, фейлетони й епіграми (с. 453).

У першому підрозділі **«Роль і функції зарубіжного письменства в інтертекстуальному просторі 1920-х»** розглянуто численні різноманітні інтертекстеми, похідні з античної літератури й мітології (*грецької та римської*), передусім як скарбниці традиційних образів і мотивів: епіграфи, цитати, алюзії (антропоніми авторів і персонажів), рідше – твори за мотивами античного прототексту, переспіви (с. 489–521). У цьому підрозділі, де також, як і в попередніх, сумлінно систематизовано відповідні вияви інтертекстем, найістотнішим, на мою думку, є розкриття *оригінальних індивідуально-авторських моделей прометейського міту* в поемі Валер'яна Поліщука «Прометей і людство» й циклі творів П. Тичини (поезіях і поемі-феєрії «Прометей») (с. 510–513).

Масив російсько-генетичних інтертекстем в українській літературі Наддніпрянщини 1920-х років остильки великий, що в другому підрозділі дисертації обмежилася розглядом, за її словами, лише «ключових, найважливіших і найцікавіших» його складників (с. 563). Їх дослідниця простежила під кутом зору боротьби двох ідейних напрямів – інерційного та ідеологічно зумовленого «модерного московофільства», з одного боку, й обмеженої, в силу політичних причин, українізації та вестернізації української літератури – з другого (с. 522–563). У наступних підрозділах, третьому й четвертому, осмислено особливості рецепції *французької літератури* як шляху до «психологічної Європи» (с. 563–599) і типи, форми та стратегії інтертекстуальних зв’язків з *англійською літературою* (с. 599–633). Ці підрозділи доводять, що українські наддніпрянські письменники 1920-х років були широко й глибоко обізнані з творчістю французьких та англійських письменників, однак переважно класиків, а не сучасних авторів.

Відповідно до зasad інтертекстології, котра як методологія зосереджена винятково на зв’язках між текстами, без з’ясування джерела (того чи того видання або рукопису), шляхів його потрапляння до автора-реципієнта (генези) і причин появи інтертексту, а також без окреслення культурного та суспільно-політичного контекстів твору (с. 95–97), Людмила Скорина ретельно виявляє, підраховує і класифікує різні випадки інтертекстуальних перегуків, але далеко не завжди з’ясовує їхні конкретні джерела, причини, мотиви, оригінальність інтертекстем у рецептивних текстах проти текстів-донорів. У цьому некоректним було б робити дисертанці закид, адже вона послідовно йде за приписами інтертекстуальної теорії.

А все-таки робота Людмили Скорина стає найцікавішою тоді, коли дисерантка виходить за межі методологічних настанов інтертекстології й у монографії з'ясовує причини, біографічний (писменницький), культурний і суспільно-політичний контекст інтертекстом, їх оригінальність (в авторефераті, через брак місця, подано переважно систематизацію та класифікацію інтертекстом). Наприклад, поезію М. Рильського «Так, ми пролог. У вас і королі...» Людмила Скорина інтерпретує не лише у зв'язку з джерелом епіграфа «...Пролог, не епілог...» (із Франкового вірша «Декадент»), а й з урахуванням тих обставин, які підштовхнули Франка до написання прототексту, і доходить висновку, що «так само Рильський змушений був виправдовуватися за те, що ігнорував сучасність і тікав у минуле від її насущних проблем» (с. 443). Таким чином, дисерантка виходить за межі інтертекстуального методу, фактично, засвідчуєчи не лише його ефективність, а й вузькість, обмеженість, а звідси конечність для якомога глибшого пізнання тексту та його автора звертатися до позатекстуальних чинників. Саме комплексний підхід до осмислення літературного твору (пізнання змісту й поетики тексту, писменницької індивідуальності, кола впливів на автора та його лектури, джерел його творчості, мотивів, які спричинили появу тих чи тих творів, окремих деталей у них, авторського задуму, мети, яку ставить чи не ставить перед собою автор, загалом урахування історико-культурного, літературно-мистецького і суспільно-політичного контексту доби тощо) дає змогу злагодити суть художніх феноменів.

Монографія за побудовою, виконанням, оформленням і науковим стилем викладу, ясним і логічним, цілком відповідає вимогам, що ставляться до докторських дисертаций (зокрема розділи підсумовано стислими, але чіткими висновками, які випливають з попереднього розгляду питань і є достатньо обґрунтованими й переконливими). В авторефераті, який повністю відповідає усім п'ятьом розділам і 18 підрозділам дисертації (монографії), сконденсовано передано її основний зміст.

На жаль, в авторефераті без коментаря повторено радянський ідеологічний штамп про те, що «у 1920-ті роки у свідомості українців були ще свіжі образи за агресивну політику Ю. Пілсудського й похід білополяків в Україну» (с. 33). Це твердження повторює стереотипи більшовицької пропаганди і тому потребує пояснення. У свідомості яких українців? Прорадянських, зорієнтованих на більшовицьку Росію – так. Однак польське військо Пілсудського вступило в Наддніпрянську Україну згідно з військово-політичним союзом між Річчю Посполитою Польською і Українською Народною Республікою, підписаним Петлюрою у квітні 1920 р. з метою визволити Україну від російсько-

більшовицької окупації та власних більшовицьких колаборантів й утверджити як незалежну державу, дружню Польщі¹.

Зроблені вище часткові зауваження жодною мірою не применшують вагомих здобутків обговорюваної дисертації, яка вражає сумлінністю й ретельністю авторки в опрацюванні досліджуваних матеріалів, глибиною й точністю в розумінні й застосуванні термінопонять, проникливістю в тлумаченні та групуванні виявлених інтертекстем.

Самостійна дисертація Людмили Скорини становить завершений новаторський науковий текст, що містить чимало влучних спостережень, логічно доведені положення, її власні виокремлення інтертекстуальних типів, моделей і груп, а також розрізнення функцій в українському письменстві наддніпрянської України 1920-х років. Поставлені завдання повністю виконано. Дисертація повністю відповідає обом заявленим спеціальностям: 10.01.01 – українська література, 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

Наукові положення дисертації досить повно викладено, крім ґрунтовної, великої за обсягом монографії (понад 45 обл.-вид. арк.), у 24 статтях, оприлюднених у вітчизняних фахових виданнях, 5 закордонних публікаціях і ще 10 додаткових публікаціях.

Отримані в дисертації Людмили Скорини новаторські результати мають вагоме порівняльно-літературознавче, теоретико-літературне та історико-літературне значення для глибшого розуміння розвитку українського письменства 1920-х років, його інтертекстуальних зв'язків, а також для глибшого розуміння популярної в Україні теорії інтертекстуальності. Влучні спостереження й висновки дисертантки стануть у пригоді також дослідникам творчості багатьох українських письменників 1920-х років.

Безумовно цінні напрацювання дисертантки можуть бути використані в лекційних курсах з історії української, російської, античної, французької та англійської літератур, у спецкурсах з інтертекстуальності й назагал із методології порівняльного літературознавства, літературної рецепції Біблії, знадобляться для створення академічної та навчальної історії української літератури, підручників та посібників з теорії літератури. Назріла потреба й у створенні *словника з теорії інтертекстуальності*, який цілком могла б укласти сама Людмила Скорина, адже для цього в її монографії зібрано, систематизовано, покласифіковано й пояснено ледь чи не весь потрібний матеріал.

¹ Див., зокрема, статті про С. Петлюру і Ю. Пілсудського в академічній «Енциклопедії історії України» (Київ : Наукова думка, 2011. Т. 8. С. 178, 256).

Дисертація повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), і це дає всі підстави присудити Людмилі Вікторівні Скорині науковий ступінь доктора філологічних наук з обох спеціальностей: 10.01.01 – українська література, 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

Євген Казимирович Нахлік,
доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
директор ДУ «Інститут Івана Франка НАН України»

14 листопада 2019 р.

